

Változás és folyamatosság a magyar tinédzserek politikai szocializációjában.*

Csepeli György

A 70-es évek közepétől kezdve Magyarországon számos jól kialakított és szakmailag példásan feldolgozott vizsgálat készült, melyek célja a politikai szocializációs folyamatok feltárása volt. Ezek a vizsgálatok meggyőzően dokumentálták azt a más vizsgálatok által is feltárt paradoxont, hogy míg a felszínen a társadalom életét keresztül-kasul áthatotta a politika és a mindenkori politikai célok szolgálatába állított ideológia, ugyanakkor a politika világa a mindennapokban élő ember és gyermeke számára idegen és elszigetelt területnek tűnt, melynek fenyegető jelei elől nem tudott elbújni. Ugyanakkor a politika megállni kényszerült a magánélet küszöbénél, és csak kevesek számára jelentett alternatívát akár a nyílt ellenszegülés, akár a totális azonosulás. A magyar társadalom túlnyomó többsége tehát egy túlságosan átpolitizált légkörben élte a maga politikamentes életét.

Egymással sohasem találkozó párhuzamosok

A tinédzser és a politika viszonyát kutató vizsgálatok azt mutatták, hogy a politikai információk elsődleges forrása a tömegkommunikáció, azon belül is a televízió. Azonban a tömegkommunikáción keresztül közvetített politika túlnyomórészt negatív érzelmi jelentésű elemekből áll össze számukra, s azon belül is elsődlegesen a Magyarország geopolitikai helyzetét meghatározó blokkpolitika mércéi szerint külpolitikai jellegű elemekből építkeznek. Ami ezen kívül politikaként nyilvánult meg számukra, az demonstratív, a részvételt, azonosulást mellőző módon volt jelen a politikai tudatban.

Másfelől markánsan jelen voltak olyan értékek, amelyek csak a hivatalos és demonstratív politikai szférával szemben, annak rejtett tagadásaként minősülhetnek politikának. Voltaképpen egymással sosem találkozó párhuzamosokról beszélhetünk. Ezek egyike az iskolában, az ifjúsági tömegszervezetekben és a tömegkommunikációban politikaként kínált, szocialistának nevezett, direkt módon közvetített értékeket. A másik pedig a mindennapi életben a fejlett nyugati or-

*A cikk egy 1992 őszi végzett politikai szocializációs kutatás eredményein alapul, amelyet a magyar tizenéveseket (10-17 év közötti fiatalokat) reprezentáló 4000 fős mintán végeztünk. A vizsgálat személyes megkeresés útján, kérdőíves módszerei készült. A kutatás résztvevői: Békés Zoltán, Csepeli György, Kéri László, Srumpf István, Závecz Tibor. A vizsgálat lebonyolítását és az adatok feldolgozását a Szonda Ipsos végezte. A kutatás nem jöhetett volna létre az OTKA és az Ezredforduló Ifjúsági Alapítvány támogatása nélkül.

szágok fogyasztói értékrendjét tartalmazta. Utóbbi csak azért képezhetette részét a politikai tudatnak, mert a hivatalos értékrendben a nyugati országok politikai és gazdasági rendje negatívan jelent meg, ami jelentősen ellentmondott a fiatalok mindennapi tapasztalatainak, ahol a kapitalista rendszer fogyasztási és tömegkulturális termékei egyértelműen pozitív üzenetet hordoztak számukra. Ezt az üzenetet elsődlegesen a család és a közvetlen személyes környezet értelmezte és alakította a fiatalok számára, akik maguk is aktív módon vettek részt ebben a folyamatban.

Mentális homokpoggyászok

A kutatások arra is rámutattak, hogy a passzivitás, a megvitatást nélkülöző ideológiai értékrend konform elfogadása, a konfliktusok kerülése és a magánélet sáncái mögé menekülés korántsem csak annak következménye, hogy Magyarország 1945-ben idegen megszállás alá került, s a megszállók akaratának megfelelően alakított társadalom jött létre, amelyben központilag döntöttek a gazdaság, a kultúra és az ideológia összes lényeges eleméről. Eközben igen kevés, bár az idők során egyre táguló teret engedtek az egyéni és a kollektív alternatív kezdeményezéseknek. De Magyarországon a megelőző idők során sem volt plurális politikai berendezkedés, nem jött létre teljeskörű piacgazdaság és igen jelentős tömegek kényszerültek olyan életet élni, melyre egyáltalán nem hatottak a szabadság, a tulajdon és az egyenlőség polgári értékei. Ily módon a tekintélyelvűség, a paternalizmus, a saját sorssal szemben mutatott tehetetlenség, a politikai szférával szemben tanúsított gyanakvás a magyar társadalom történelmi öröksége, melynek terhe mind a mai napig nyomasztja a magyar politikai kultúrát.

A hivatalos szféra és a magán-szféra által közvetített értékrendek egyidejűleg voltak jelen a fiatalok tudatában, akik ezeket az értékrendeket mint nyelveket használták, és az észlelt szituáció követelményeinek megfelelően alkalmazták. Identitástudatuk egyre szűkülő koncentrikus körökben közelített a nemzeti identitáshoz, melyhez képest az emberiséghez, a fehér emberek csoportjához való tartozás és az európaiság viszonylag kis súllyal volt jelen. Az ország geopolitikai helyzetének megfelelően a tömegkommunikációban, az ifjúsági szervezetekben és az iskolában jellemző volt a szocialista táborhoz való tartozás kultiválása, melynek negatív ellenpárja a kapitalistának, esetenként imperialistának nevezett tábor volt. E kategorizáció erejét gyengítette a változó ritmusban megnyilvánuló enyhülési politika (mindenekelőtt az 1975-ös Helsinki Egyezmény következtében jelentkező folyamat), amely a felnövekvő nemzedékek tudatában felerősítette a magyarság és az európaiság kapcsolatát. A szocialista-kapitalista kategorizáció erejét gyengítette az is, hogy közben változott a szocialista országok köre. Jugoszlávia szocialista minősítése mindig is kérdéses volt, majd kiesett Albánia és Kína. Gyengítette a szocialista kategória vonzerejét a kambodzsai vérengzés. Végzetes gyengülést okoztak a lengyelországi események, majd a romániai zsarnokság. Ceausescu Romániájáról végképp lehetetlen volt azt sugallni, hogy ami

ott történik, annak bármi köze lenne a szocializmushoz, amennyiben a szocialista kategóriát pozitív azonosulási keretként kívánják megmutatni.

A kompromittálatlan nemzeti identitás

Az 1989-es rendszerváltozást megelőzően egyetlen egyértelműen vállalható azonosulási keret állt a fiatalok rendelkezésére, és ez a nemzet kategóriája volt. A vizsgálatok azt mutatták, hogy szüleikkel ellentétben a fiatalok már traumamentesen azonosulnak a magyar névvel, ismerik a magyar nemzeti lét szimbólumait, azokhoz pozitívan viszonyulnak, és tisztában vannak azzal, hogy a magyar állampolgárok halmaza nem esik egybe a magukat a magyar nemzethez sorolókkal. Egy 1982-ben végzett kutatásban (budapesti 500 fős reprezentatív minta, 10-14 évesek) sajátos módon vizsgálták a kisebbségben élő magyarokkal kapcsolatos érdeklődést. Az akkoriban alig kultivált kolozsvári Mátyás király szobor képét mutatták meg a fiataloknak, akiket arra kértek, hogy mondják meg, kit ábrázol a szobor, s hol van? A megkérdezettek mindössze 5%-a adott pontos választ; 18%-uk felismerte a szobrot, de rosszul lokalizálta. Akik négy vagy öt Olyan szomszédos országot tudtak említeni, ahol magyarok élnek, azok 11%-a adott teljesen kielégítő választ. (A válasz egyébként jelentősen függött a fiatalok szüleinek iskolai végzettségétől.) Egyébként más képekkel kapcsolatosan sem születtek jó eredmények. A debreceni Nagytemplomot ábrázoló képet csak a minta 7%-a ismerte fel helyesen.

A nemzeti attitűdöt mindazonáltal a feszültség, az önkritikára való hajlandóság és a józan helyzetmegítélés jellemezte, melyből hiányzott az etnocentrikus elfogultság. Az elfogult nemzeti büszkeség helyett az étellel való elégedettség, a magyar nyelv és kultúra szeretete volt a jellemző. 1982-ben például a kutatók megfogalmazták egy olyan ország leírását, ahol az emberek nagyon jól élnek, nincsenek szegények, soha nincs háború, az emberek nem nyomják el egymást, mindenki szabadon és boldogan él. A kérdést budapesti 10-14 éves fiatalok 500 fős reprezentatív mintájának tették föl. A megkérdezettek abszolút többsége Magyarországot jelölte meg az idealizált ország leírása kapcsán.

A fentebb jellemzett tendenciák eltérő módon alakultak aszerint, hogy mi volt a fiatalok szüleinek iskolai végzettsége és életkora. A fiatalabb életkor inkább hajlamosított az etnocentrizmusra és a hivatalosan közvetített értékek konvencionális elfogadására, míg a magasabb életkor a kritikus látásmód megjelenésének kedvezett mind a szocialista, mind a nemzeti kategória esetében, és erősítette fogyasztói, hivatalosan kapitalistának nevezett értékek vonzását. A szülők iskolai végzettsége, és ezen keresztül gazdasági és társadalmi státusa mindenképp a fiatalok életmódjára hatott. A magasabb státusú szülők (gyermekükkel vagy nélkülük) többet utaztak külföldre. A magas státusú szülőktől származó fiatalok következőképpen szélesebb nemzetközi összehasonlítási alappal rendelkeztek. (A felsőfokú végzettségű szülők 78%-a mondta 1982-ben, hogy már járt külföldön. Ez az arány a középfokú végzettségű körében 56% volt, a legfeljebb

nyolc általánost végzetek között 40%.) A magas státusú szülők gyermekei az oroszokon kívül más idegen nyelveket, többnyire angolt és németet is tanultak, szemben az alacsony státusú szülők 10-11 éves gyermekeivel, akik csak vágytak az angol nyelv tanulására (86%, n=42), de nem tanulhatták. Egészében véve az 500-as budapesti reprezentatív minta 71%-a az oroszokon kívül semmilyen nyelvet nem tanult. A legtöbben angolt (14%) és németet (10%) tanultak. A magasabb státusú szülők gyermekei értelemszerűen jobb anyagi és kulturális körülmények között éltek. A szülők iskolai végzettségének hatása abban is megnyilvánult, hogy bizonyos kérdésekben a magasabb státusú szülők gyermekei körében gyakrabban fordult elő a hivatalosan közvetített értékekkel való azonosulás, ami sok minden egyéb mellett azt is jelentheti, hogy e szülők gyermekei a kérdés szituációját „hivatalos” szituációként határozhatták meg, mely természetesen a „hivatalos” válaszoknak kedvezett. Más esetekben viszont a „kapitalista” értékek vonzása volt körükben erősebb.

A 70-es és 80-as években végzett magyar politikai szocializáció paradox jellegére utaló vizsgálatok, valamint az intenzíven végzett közvélemény-kutatások eredményei egyértelműen arra utaltak, hogy az államszocialista rendszer legitimációs tartalékai Magyarországon kimerültek. A lengyelországi adatok teljesen hasonló tendenciákat tükröztek. A moszkvai központból irányított „szocialista világrendszer” összeomlását ezek az adatok ugyan nem vetíthették előre, de nem mondható meglepetésnek, hogy a geopolitikai körülmények hirtelen változásával a magyar társadalom szinte egyik pillanatról a másikra tudomásul vette a szocialista ideológia egyeduralmának felszámolását, és az 1990-es választásokon a plurális demokratikus berendezkedés, valamint a kapitalista gazdasági rend mellett szavazott. (Más kérdés, hogy az időközben eltelt évek milyen mértékben erősítették vagy gyengítették ezt az elhatározást, főleg ami a piacgazdaságra való áttérést illeti.)

Politikai szocializációs minták tíz évvel később

Magyarország tizenéves lakóit reprezentáló 4000 fős mintán 1992 őszén vizsgálatot végeztünk. A minta négy, egyenként 1000 fős alcsoportból állt (10-11, 12-13, 14-15, 16-17 évesek). A vizsgálat célja az 1989/90-es fordulatot követően beindult politikai szocializációs folyamatok feltárása volt. Kéri László utal arra, hogy mindenekelőtt a politika jelentéskörét illetően következtek be radikális változások. Visszaszorult a külpolitika, s azon belül is a televízió által megjelenített külpolitikai események szerepe. Arra a kérdésre, hogy „mit jelent számodra a politika?” a válaszadók túlnyomó többsége a belpolitikai élet tényeit említette. Előtérbe kerültek a lényegi politikai folyamatok, mint például a döntés, az irányítás, a végrehajtás kérdései, a politikai intézmények, különös tekintettel a parlamentre és a kormányra. Bekerültek a politikai jelentések horizontjába a pártok és a politikai kommunikáció folyamatai. Viszonylag kis gyakorisággal szerepeltek a civil társadalom politikai intézményei, és különösen kis számban

említettek olyan elemeket, amelyek az egyes polgárok politikai lehetőségeire utaltak volna (pl. polgári engedetlenség, tiltakozó levél írása országgyűlési képviselőnek stb.).

A politika jelentésköre bővült és változott, enyhült a negatív megítélés is, azonban változatlanul alacsony a politika presztízse a fiatalok számára. A válaszadók a politikát kilencféle téma (sport, mozi, szerelem, tanulás, popzene, olvasás, utazás, televízió, politika) között az utolsó helyre tették érdekesség szerint (és az érték alig emelkedik az életkor növekedésével). Ötfokú skálán a 10-11 évesek 13-ra értékelték a politikát érdekesség szerint, mely 1,8-ra emelkedett a 16-17 évesek körében.

Változatlan a tömegkommunikáció kiemelkedő szerepe a politikai információkhoz való hozzáférésben. Ötfokú skálán valamennyi életkori csoportban a televíziót jelölték meg a legfontosabb politikai információforrásként. Új jelenség, hogy a szülők, tanárok, rokonok viszonylag magas értékkel szerepeltek, különösen az apa. Ezt követte a rádió és a sajtó. Az összes többi kommunikációs forrás barátok, ifjúsági lapok, könyvek, ifjúsági szervezetek, papok) igen alacsony értékkel szerepeltek. A válaszadók egyébként úgy érezték, hogy a kérdezés időpontjához képest 2-3 évvel korábban (az éppen zajló rendszerváltás idejéhez képest) több szó esett a családban politikai kérdésekről.

Igen alacsony arányban (2-7%) számoltak be arról, hogy családi környezetben bárkinek is aktív politikai szerepe lenne (önkormányzati képviselő, párttag, egyházközségi tisztviselő, szakszervezeti bizalmi).

Az egyes korosztályokban sehol sem haladja meg a 10%-ot azok köre, akik lagjai valamilyen ifjúsági szervezetnek, de a megkérdezettek diákönkormányzatoknak sem buzgó résztvevői. Egyik korcsoportban sem éri el a 20%-ot azok aránya, akik az iskolájukban működő diákönkormányzatban dolgoznak.

Üldöztetési emlékek, politikai részvételi készenlét

A szélesebb politikai érintettségre vonatkozhat, hogy a megkérdezettek milyen irányban számoltak be a családjukat a múltban ért politikai, vallási, világnézeti üldöztetésről. (Múlt alatt 1945 előtti és utáni események egyaránt értendők.) Minél idősebbek a válaszadók, annál magasabb az említési gyakoriság. Míg a 10-11 évesek 11%-a tud olyan családtagról, akit üldöztek a múltban, addig a 16-17 évesek körében ezek aránya már 36%. Hasonló válaszadási tendenciát látunk, csak némiképp alacsonyabbak az említési gyakoriságok, amikor arra a kérdésre kértünk választ, hogy a családban akad-e valaki, aki kárpótlást kap elvesztett vagyonáért (13%, 17%, 19%, 23% az egyes korcsoportokban).

A megkérdezettek részvételi hajlandósága teljesen eltérően alakul attól függően, hogy milyen politikai kontextusokban merül föl a részvétel dilemmája. Mint leendő felnőtteket, megkérdezték tőlük, hogy mi a véleményük különböző típusú politikai szerepekről és politikai helyzetekről, hogy érdekli-e őket vagy sem a részvétel. Kiderült, hogy alig akad közöttük, aki országgyűlési képviselő, pol-

gármester, párttag vagy szakszervezeti tag akarna lenni. Ezt az alacsonyfokú érdeklődést ráadásul nem befolyásolja az életkor sem, a fiatalabbak éppen olyan passzívak, mint az idősebbek.

Ugyancsak alacsony fokú az érdeklődés, de még mindig magasabb, mint az előzőek során említett esetekben, amikor arról van szó, hogy írnának-e tiltakozó levelet egy újsághoz, vagy szavaznának-e országgyűlési választásokon. Ugyanakkor intenzív érdeklődést tapasztaltak a kutatók, amikor arról esett szó, hogy részt vennének-e gyűjtésben, melyet egy magyar kisgyermek külföldi műtétéhez szükséges pénz megszerzéséért indítanak, vagy elmennének-e egy misére, melyet a második világháború emlékére tartanak, kivonulnának-e május 1. alkalmából, adnának-e vért földrengésáldozatok megsegítésére, tüntetnének-e környezetvédelmi kérdések miatt, vagy vállalnának-e aktív szerepet egy városvédő egyesület munkájában. Ezekben az esetekben az abszolút többség igenlő választ adott, megint csak függetlenül az életkortól.

Érdekesen alakultak a válaszarányok, amikor egy analóg esetet fogalmaztak meg a kérdésben kétféle módon. Az egyik kérdés arra vonatkozott, hogy befogadnának-e szomszédos országokból érkező magyar menekülteket, míg a másik kérdésben ázsiai polgárháborús menekültek befogadásáról volt szó. Az első esetben 39% (10-11 évesek) és 28% (16-17 évesek) között alakult az igenlő válaszok aránya. A második esetben az igenlők aránya alacsonyabb volt mindegyik korcsoportban (10-11 évesek: 15%, 12-13 évesek: 13%, 14-15 évesek: 11%, 16-17: évesek 9%).

Egy hipotetikus kérdés arra vonatkozott, hogy elmennének-e tüntetni. A többség elmenne tüntetni háború, környezetrombolás, munkanélküliség, drágaság ellen, azonban passzív az emberi jogok különböző eseteivel szemben (cigányok, zsidók, homoszexuálisok megkülönböztetése). A válaszadók jelentős arányban kettős mércével mérnek a nemzeti kisebbségekkel szemben mutatkozó hátrányos megkülönböztetés esetében. Míg túlnyomó többségük (az egyes korcsoportokban kapott arányok: 63%, 65%, 64%, 59%) elmenne tüntetni az erdélyi magyarokat ért hátrányos megkülönböztetés ellen, addig csak töredékük tüntetne a Bulgáriában élő törökök jogaiért (11%, 9%, 10%, 7%).

Az identitás táguló körei

Ezek az adatok is jelzik, hogy a válaszadók nemzeti azonosulásába beépültek érzelmi elemek, a saját nemzettel kapcsolatosan működésbe lép a pozitív érzelem és az elfogultság. A magyar nemzettel való azonosulás erősebb mint az európai azonosulás, de érzelmi tekintetben egyik sem minősíthető nyíltan elfogultnak.

A „milyen gyakran gondolsz arra, hogy magyar vagy?” kérdésre a fiatalok nagyobb arányban adtak „nagyon gyakran” és „gyakran” választ (az egyes korcsoportokban kapott arányok: 34%, 39%, 41%, 45%), mint arra a kérdésre, mely ugyanezt európai viszonylatban feszegette (6%, 11%, 10%, 15%). A zárójelbe tett adatsorokból látszik, hogy mindkét esetben az életkor függvényében növekszik

szik az azonosulási hajlandóság. A többség büszke arra, hogy magyar (67%, 71%, 71%, 70%), és ugyancsak büszke arra is, hogy európai, jóllehet a 16-17 évesek kivételével az arányok alacsonyabbak (59%, 67%, 63%, 74%). Magyarsága kapcsán szégyenérzetről ennél kevesebben adtak számot (37%, 45%, 47%, 50%). Valamivel kevesebben mondták, hogy az európaiság szégyen forrása is számukra (34%, 37%, 41%, 43%).

Amikor azt kérdezték, hogy miként osztanák el az adókat a különböző szintek között, akkor kiderült, hogy leginkább a helyi önkormányzatot (30%), ezt követően pedig a megyei szintet részesítik előnyben (15%). Ezt követi a magyar kormány számára megszavazott adó (25%). Az Európai Parlamentnek adnák a beszedett adók 15%-át, és az ENSZ-nek a maradék 15%-ot. Ezek az adatok megerősítik a politikai aktivitással kapcsolatosan szerzett adatok érvényét, melyek a helyi politizálás fölényét mutatják az országos és nemzetek feletti politizálással szemben. A megkérdezettek egészében elég pesszimisták az országhatárok lehetséges eltűnésével szemben, csak egy töredékük hisz az egységes Európa álmában (16%).

A különböző identifikációs körök erősségének felderítésére vállalkozott az a kérdés, melyben azt kérdezték, hogy a fiatalok a barcelonai olimpián kinek szurkoltak inkább. Ötfokú skálán mérve az eredményt kiderült, hogy amikor magyaroknak is szurkolni lehetett, más nemzetiségű sportoló alig jött szóba (4,8%). Amikor európaiak és nem európaiak között kellett választani, akkor inkább európaiaknak szurkoltak. Amikor viszont fehérek és nem fehérek között kellett választani, a bőrszín már nem tűnhetett fontosnak, s ráadásul az életkorral csökken is a fehérek preferenciája (10-11 évesek: 2,8%, 12-13 évesek: 2,5%, 14-15 évesek: 2,0%, 16-17 évesek: 1,9%).

A fiatalok magyar történelemről alkotott véleménye nagyjából azonosan alakult 1992-ben mint 1982-ben. Tíz évvel korábban a megkérdezett budapesti tizenévesek 41%-a mondta azt, hogy a magyarok általában veszítettek a csatákban a történelem során, és 34% volt az ellenkező véleményen.

Magyar tizenévesek történelemlátása 1992-ben (%)

Korcsoportok

	10-11	12-13	14-15	16-17
Egészében tragikus	5	6	6	7
Inkább tragikus, mint dicsőséges	25	36	48	49
Inkább dicsőséges, mint tragikus	36	30	22	25
Egészében dicsőséges	13	8	4	3
Is-is	17	17	4	3
Nem tudja	15	3	3	2

A boldog és a boldogtalan ország változó jelentése

Jelentős változásra utal, hogy míg 1982-ben Magyarországra mint boldog országra gondoltak a fiatalok, addig 1992-ben az ideális ország leírásában nem ismertek rá Magyarországra („Képzeld el egy országot, ahol az emberek nem félnek, szabadon élnek, mindenkinek van munkája, a többség nagyon jól él, az ország békében él szomszédaival”). Mindössze 1% vélekedett úgy, hogy a leírás illik Magyarországra. Ehelyett inkább Svájcra (12%), az USA-ra (12%), Németországra (9%), Ausztriára (6%), Franciaországra (5%), Svédországra (5%) vagy valamelyik Benelux államra (5%) gondoltak a válaszadók. A boldogtalan országra való asszociálásban („Képzeld el egy országot, ahol az emberek félnek, nagy az elnyomás, sok a munkanélküli és a többség szegény, az ország rossz viszonyban van a szomszédaival”) a következő adatokat kaptuk (egy válaszadó több országot is említhetett, ezért az összeg szükségképpen több mint 100%):

Boldogtalan ország 1992-ben

	Említők %-a (n=4000)
Románia	42
Valamelyik jugoszláv utódállam	39
A volt Szovjetunió	17
Magyarország	17

1982-ben Magyarországot nem említették a boldogtalan országok között, de Románia már akkor is ott szerepelt. Magyarország az 1982 óta eltelt tíz év alatt a magyar fiatalok egy része számára boldog országból boldogtalan országgá vált. Még hozzátehetjük, hogy a boldogtalan országok listáját már 1982-ben is az akkori szocialista táborba tartozó kelet-európai országok vezették, de előfordultak olyan nyugati országok is, melyek az 1992-es listán már csak a boldog országok listáján találhatók.

Vallás, hit

A 70-es és 80-as években vallásra vonatkozó kérdéseket nemigen tettek fel fiataloknak. Felnöttek kérésére alapján a kutatók tudni vélték, hogy a szekularizációs tendencia előrehaladt. Az országos reprezentatív mintákba véletlenszerűen bekerült válaszadók 7-8%-a minősítette magát hívőnek. Ennél jóval nagyobb arányban adtak számot arról, hogy milyen felekezetek szerint vannak nyilván tartva. 1992-ben különböző kérdéseket tettek fel a fiataloknak a felekezeti hovatartozással, a hitélettel és a hittartalmakkal kapcsolatban.

A fiatalok 56%-a vallotta magát katolikusnak, 15%-uk állította azt hogy református, és 3% mondta azt, hogy evangélikus. Egyéb felekezetekhez elhanya-

golható mértékben sorolták magukat. A megkérdezettek 21%-a mondta azt, hogy tudomása szerint nincs megkeresztelve.

Az életkor igen erőteljesen befolyásolta, hogy milyen választ adtak a különböző hitéleti kérdésekre. Minél fiatalabbak, annál nagyobb arányban mondták azt, hogy gyakran vagy néha templomba járnak (az egyes korcsoportokban: 63%, 54%, 45%, 42%), illetve azt, hogy gyakran vagy néha imádkoznak (60%, 54%, 48%, 42%). Hasonló tendenciát tapasztalunk, amikor azt nézzük, hogy milyen arányban adnak számot a hittanoktatásban való részvételről (39%, 33%, 9%, 6%). Többségük különben azt tartja helyesnek, ha ez az iskolában történik, de fakultatív alapon, és a jegyet nem kell beírni a bizonyítványba (48%, 50%, 53%, 47%).

Kérdés persze, hogy kihez imádkoznak, miben hisznek? Különböző lehetőségeket kellett mérlegelniük, mindegyik esetben 1-től 5-ig osztályozva, hogy mennyire hisznek valamiben:

Miben hisznek a tizenévesek Magyarországon 1992-ben

	Korcsoport			
	10-11	12-13	14-15	16-17
Istenben	3,8	3,5	3,3	3,1
Földöntúli életben	3,2	3,1	2,8	2,7
UFO-ban	3,1	3,3	3,2	3,2
Horoszkópban	3,1	3,0	2,7	2,5
Akupunktúrában	3,1	3,3	3,3	3,3
Feltámadásban	2,7	2,6	2,4	2,2
Lélekvándorlásban	2,4	2,6	2,9	2,9
Akaratátvitelben	2,5	2,9	2,9	3,1
Predestinációban	2,3	2,6	2,5	2,4
Utolsó ítéletben	2,5	2,4	2,2	2,1
Ördögben	1,8	1,9	2,1	1,9
Kommunizmusban	1,9	1,8	1,6	1,3

Utazás, idegen nyelv tanulása

1992-ben a tizenévesek 63%-a számolt be arról, hogy járt már külföldön. Döntő többségük Ausztriában, Csehszlovákiában, Németországban, valamelyik volt jugoszláv tagállamban és Olaszországban volt. Ez megegyezik a tíz év előtti tendenciákkal: Kelet felé és a tengerentúlra akkor sem nagyon volt módjuk eljutni a magyar fiataloknak.

Jelentősen csökkent a semmilyen nyelvet nem tanulók aránya a legkisebbek körében (5%, 5%, 32%, 41% az arány a különböző korcsoportokban). Az orosz dominanciája a legkisebbek körében teljesen eltűnt (mindössze 5% mondta, hogy tanulja), míg a német nyelv tanulása tör előre; a legkisebbek 53%-a tanulja ezt,

szemben a legidősebbek 27%-ával. Az angol nyelv tanulása változatlanul népszerű, de a némethez képest kisebb arányú (40%, 30%, 32%, 29%).

Ha ehhez hozzávesszük, hogy a fiatalok többsége utolérendő országgént Németországot, illetve olyan országot jelölt meg, ahol az emberek németül (is) beszélnek (Németország 58%, Ausztria 26%, Svájc 23%), akkor német-orientáció előretörésére következtethetünk (Franciaország 26%-os aránnyal szerepelt ezen a listán, míg Angliát 22% említette).

Ezek az adatok azt mutatják, hogy a korábban megkezdődött Nyugat-Európa felé fordulás tendenciája, melynek töretlen érvényesülését Magyarország geopolitikai blokkbesorolása nehezítette, a 90-es évekre a politikai szocializáció alapvető orientációs mintájává vált.

Összefoglalás

A szerző az 1992-es kutatásban részt vevő Békés Zoltánnal, Kéri Lászlóval, Stumpf Istvánnal és Závecz Tiborral egybehangzóan állítja, hogy Magyarország geopolitikai helyzetének, valamint ideológiai-politikai rendszerének változása részint radikális szakítást hozott a politikai szocializációs folyamatokban, részint megőrzött folyamatos mozzanatokot is. Az előbbieket sorában említhetjük a plurális demokrácia intézményeinek megjelenését és a fiatalok számára is észlelhető működését, az új politikai generáció felbukkanását. Eltűntek a politikai szocializációt béklyózó párhuzamok és kényszerek, felbukkant az aktív politizálás igénye, mindenekelőtt a civil társadalom, a lokalitás szintjén. Új vonás a nemzeti és vallási identitás kiemelődése, mely könnyen partikularizálódhat, esetleg agresszivitással telítődhet, mint arra egyes új (nem feltétlenül kutatási, hanem a mindennapi életből vett) adatok figyelmeztetnek. Másfelől a nemzeti identitás egyensúlyba kerülhet az európai identitással is, amit aláhúz a magyar fiatalok nyugat-európai orientációja.

Igazi kontinuitás csak az állam és a társadalom politikai rendszerének magas szintjeihez való passzív, gyanakvó, távolító viszony újratermelődésében figyelhető meg.

Kétség nem férhet hozzá, hogy a magyar fiatalok elindultak az „alattvalótól” az állampolgárig vezető hosszú úton, és reméljük, hogy ezt az utat végül is befogják járni.